

Vadovėlis – tai mokinio, vaiko knyga

Vsevjov, David Žvilgsnis į praeitį. Tallinn: Koolibri, 1999 (rusų kalba);
 Purens, Vilnis. Istorijos įvadas. Riga: RaKa, 2001 (latvių kalba);
 Laužikas, Rimvydas ir kt. Kelias. Vilnius: Briedis, 2000 (lietuvių kalba);
 Zakarauskienė, Izolda. Lietuvos istorija. Vilnius: Agora, 2000 (lietuvių kalba).

Evaldas Bakonis

Prisipažinkime, kuris iš mūsų dar pradinės mokyklos suole nelaukėme su viltimi momento, kada prasivers durys ir į klasę įžengs istorijos mokytojas? Kuris negalvojome, kad istorijos pamokos nuves mus į slėpininę praeitį, nuolat išskylančią skaitant grožinę literatūrą, žiūrint animacinius filmukus, keliaujant drauge su vyresniaisiais po savo kraštą ar kaimynines šalis? Norėtūsi tikėti, kad istoriją įdomiu dalyku laikė bent aštuoni iš dešimties šių minčių skaitytojų. Ir labai smalsu, kiek jų nustojo taip manyti susidūrę su realybe – istorijos pamokomis. Tikriausiai daug. Bent manęs, istorijos mokytojo, tikrai nešokiravo savotiškas akibrokštas Janice's A. Dole prisipažinimas pirmajame *Permainų* numeryje: „(...) vienos pamokos negalėjau pakęsti. Tai buvo istorija. Pirmiausia jos nemėgau dėl to, kad reikėjo skaityti istorijos vadovėlį, kurio nepajėgiau suprasti“.

Ar gali istorijos vadovėlis būti toks neįdomus, kad taptų kone kankinimo įrankiu? Gali, ir dažnai juo tampa. Didelis kontrastas tarp to, ko suaugusieji nori vaikus išmokyti, ir to, ką vaikai iš tiesų norėtų išmokyti, lemia blogąsias istorijos vadovėlių ypatybes. Suaugusieji (mokytojai, programų rengėjai, vadovėlių autoriai) daugiausia dėmesio skiria verbalizmui – sąvokoms, datoms, vardams *etc.*, t. y. tam, kas vadinama planuojamais, lauktiniais mokymo rezultatais. Jie įsitikinę edukacine savo dėstymo verte – mokiniams privalu žinoti svarbiausių politikos įvykių datas, lyderių vardus, įvairias jų veiklos peripetijas. Kitaip tariant, mokiniams siūloma identifikuotis su „didvyriais“, į kuriuos įsikūnijo sava (valstybės, tautos, socialinės grupės) istorija. Nuo pat pirmųjų mokslo dienų pateikiami suaugusiųjų akimis svarbūs socialinių, ekonomikos, kultūros reiškinių aprašymai, reikalaujama išmokyti labai abstrakčius teorinius konstruktus – apibrėžimus. Taip istorijos vadovėliai artėja prie pačių išsamiausių enciklopedijų. Kita vertus, ar istorija, apie kurią mokiniai sužino iš vadovėlių, iš tikro yra jų istorija? Tokio klausimo netgi nekeliama.

Pagaliau pamėginkime vaiko akimis pažvelgti ir į istorijos vadovėlių apipavidalinimą. Įvairiausių praeities veikėjų nuotraukos („galvos“), paminklų, monumentų vaizdai dažniausiai sudaro pusę vadovėlio iliustracijų. O ir ne tokios statiškos praeitį liudijančios iliustracijos paprastai užima mažiau garbingą vietą (t. y. spausdinamos puslapių paraštėse, kampuose) nei „jo didenybė“ autoriaus tekstas. Tuo tarpu mokinių suvokimas dažniau prasideda vizualiais, o ne verbaliniais elementais. Jie knygoje pirmiausia ieško emocinių dalykų – didelių, spalvingų vaizdų. Vizualūs vadovėlio elementai geriau nei kurios kitos didaktikos gudrybės sukuria interesą, motyvaciją mokytis be prievartos.

O dabar pažvelkime į turistinius lankstinukus, įvairiausius informacinius leidinius apie valstybes, regionus, miestus ir kaimus! Pirmiausia juose pastebėsime aprašytas bei pačiais netikėčiausiais rakursais ir sodriomis spalvomis pavaizduotas nuostabias vietas, žymius žmones, neįprastus augalus ir gyvūnus. Suaugusieji mano, kad būtent tai yra įdomu, kad kaip tik šitai privalu pamatyti, sužinoti. Susidomėję į pirmą planą išskeltomis ryškiomis detalėmis, čia pat rastume ir sausos statistikos, vieną kitą oficialiosios istorijos fragmentą. Manoma, kad iš pradžių svarbu patraukti dėmesį, sužadinti žinių poreikį. Tad jeigu suaugusieji galvoja taip pat kaip ir mokiniai, jeigu jų

motyvaciją taip pat sužadina visiems gerai pažįstami didaktikos būdai, kodėl gi mokiniai iki šiol kankinami nuobodžiais vadovėliais?

Šioje vietoje jau norėtusi sustabdyti pesimistinių minčių srautą ir... pasidžiaugti. Pasidžiaugti tuo, kad visose trijose Baltijos šalyse atsirado autorių, leidyklų, kuriems rūpi ne tik mokytojai, bet ir pagrindiniai istorijos vadovėlių vartotojai – mokiniai. Norėtusi pagirti Estijos leidyklą „Koolibri“, Latvijos leidyklą „RaKa“, Lietuvos „Briedžio“ ir „Agoros“ leidyklas už jų 5-6 klasių istorijos vadovėlius. Manychiau, kad daugelis suaugusiųjų, kuriems iš mokyklos liko karčių prisiminimų apie istorijos pamokas ir vadovėlius, galėtų savo nuomonę pakeisti. Tikėtina, kad nuo šiol daugeliui Baltijos šalių moksleivių nebereikės Janice's A. Dole siūlomos metodikos, kaip „įveikti neįveikiamą knygą“.

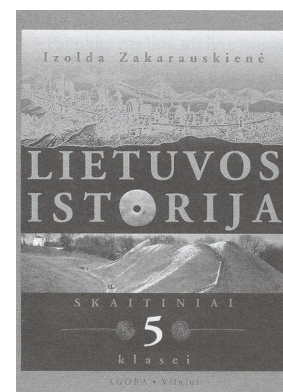
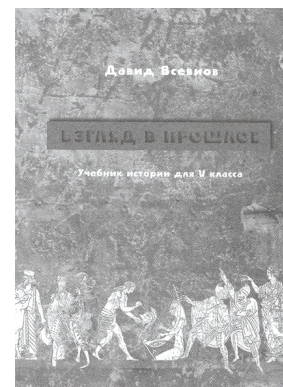
Naujieji istorijos vadovėliai nėra primityviai paprasti. Anaipatol, dažnai juose siūloma medžiaga iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti pernelyg sunki, komplikauta. Tačiau kiekvienas autorius, kiekviena leidykla randa vis kitokį kelią į mokinio širdį, jo poreikius. Antai Estijos vadovėlis siūlo ir tokį požiūrį į istoriją: „Istorija – tai ir pasaka. Joje pasitaiko netikėtų siužeto posūkių, vyksta neįtikėtinų stebuklų“. Toliau autorius galbūt ne visada prisimena šią nuostatą, tačiau iš tiesų vadovaujasi pačiu elementariausiu (ir tikrai teisingu!) istorijos apibūdinimu: „Istorija – mokslas apie žmonių gyvenimą praeityje, apie tai, kuo jie užsiėmė, apie ką galvojo“. Didesnė vadovėlio dalis skirta kasdieniam žmonių gyvenimui, mintims. Apie tai byloja paragrafų pavadinimai: „Gyvenvietės ir miestai“, „Pasaulio stebuklai“, „Kaip žmonės rengėsi“, „Koks buvo grožio supratimas“, „Nuo rato iki lėktuvo“, „Žmonės ir svajonės“, „Pramogos“ ir pan.

Panašiai kaip šiame vadovėlyje, domėtis realiu, kasdieniu gyvenimu, o ne tik politika, karais, abstrakčiomis ekonomikos, socialinės raidos schemomis siūloma ir viename lietuviškame leidinyje. Pradėjusi nuo kasdienio žmogaus gyvenimo realijų, jų kaitos laike ir erdvėje („Nesėjęs – nepjausi“, „Nuo valtės iki plaukiojančios bazės“, „Ganiau, ganiau aveles“, „Įminęs molio paslaptis“, „Visiems reikalingi matai“), autorė randa vietas „užmirštam“ istorijos objektui – moterims. Skyriuje „Žymios Lietuvos moterys“ galima rasti visko: politikos, karų, mokslo, kultūros. Bet kaip visa tai atrodo neįprastai, kai pasirinktas kitas požiūrio taškas – konkrečios praeities moters gyvenimas!

Dar vienas lietuviškas tos pačios 5 klasės vadovėlis, atrodo, nesiūlo jokio naujo, intriguojančio požiūrio į praeitį. Jame tradiciškai viešpatauja politikos temos, kiek labiau nei kituose vadovėliuose „praskiestos“ svarbiais kultūros istorijos momentais. Bet tai, kad beveik du trečdalius kiekvieno paragrafo ploto užima vaizdai, kad kiekvieno atvarto centre – didelė, spalvinga siužetinė iliustracija, negali jaunojo skaitytojo nuteikti abejingai.

Bendra naujiesiems istorijos vadovėliams tai, kad jie ugdo kritiškai mąstantį skaitytoją. Čia nebėra uždaro istorijos vaizdo, kurį mokinys turi perskaityti ir išlaikyti atmintyje.

Nebėra monoperspektyvinio vaizdavimo, kai tiktai autoriui paliekama interpretacijos teisė, kai vartojama sugestyvi, skaitytoją veikianti kalba, kuri, deja, nekelia noro diskutuoti.

Daugelio aptariamų vadovėlių (ypač latviško) paragrafų pavadinimai baigiasi klaustukais. Mokiniam pateikiamose užduotyse kartais neįprastai atrodo siūlymai rasti, paaiškinti įvairių paragrafo dalių prieštaravimus bei neatitikimus. Būtent šios smulkmenos leidžia skaitytojui manyti, kad vadovėlių autoriai, sudarytojai nėra visažiniai teisuoliai, kuriems viskas aišku ir kurie vieni turi teisę pristatyti savo valią tūkstančiams mokinių. Priešingai, vietoj anksčiau vyravusio autorių teksto naujosiose knygose mokiniams siūloma dokumentų – istorijos šaltinių, istorikų pasisakymų ta tema, statistikos, žemėlapių ir pan. Visi šie požymiai rodo, kad į mokinį kreipiamasi kaip į mąstantį skaitytoją, kaip į savarankišką, kritišką individą.

Ar nebus tai nedidelis žingsnis į mokyklinio vadovėlio sampratos perversmą? Ar tai nereiškia, jog pradedama suprasti, kad kiekviena knyga turi konkretų skaitytoją – su savi tais lūkesčiais, pomėgiais, su savais suvokimo ypatumais?

